

Dokuz Eylül Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
Felsefe Bölümü

Eski Çağda Felsefe: Aristoteles
Aristoteles'in Yaşamı ve Eserleri Üzerine Genel Notlar (I)
Eski Çağ Yunan Felsefesinin Ansiklopedik ve Evrensel Zihni

Doç. Dr. Doğan Göçmen

- Taslak -

- I -

Filozof deyince sıkça hemen akla üstü-başı pasaklı, saçı-başı dağınık, saçı-sakalı birbirine karışmış kişiler gelir. Bu kanıyı teyit edecek birçok filozof örneği vardır. Fakat bu tür örnekler sadece filozofların arasından çıkmaz. Bu, yaşam biçimine dair bir tercihidir ve herkes bu konuda özgürdür. Tarihsel bir filozof olarak Aristoteles bu genel, filozof yaşamına dair bir tercihi mutlaklaştırıcı kanıyı çürütür. Aristoteles'in yaşamı hakkında en önemli antik kaynak olan *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*'nde Diogenes Laertius, Aristoteles'in giyimine kuşamına çok dikkat eden, saç bakımını çok önemseyen ve takısını da (parmaklarındaki yüzüklerini de) eksik etmeyen bir kişi olarak betimler.

Aristoteles, hali vakti yerinde olan, malı mülkü olan, dönemin zengin bir ailesinden gelir. Babası, Makedon kralı Amintas'ın hem yakın arkadaşı ve doktoruydu. Aristoteles de ailesinin Makedon sarayıyla olan bu yakın ilişkisini sonuna kadar sürdürdü. Zengin ve soylu bir aileden geliyordu. Evet, o zaman bütün zengin ve soylu aileler gibi Aristoteles'in de köleleri vardı. Fakat kendisine hizmet etmiş kölelerin ticaret nesnesine dönüştürülmesine de, alınıp satılmasına da karşıydı. En azından vasiyetinde, ölümünden sonra, "benim evimde hizmet vermiş genç erkek çocukların" (kölelerin) satılmayıp evde tutulmasını ve yaşlarına ulaştıklarında "hak etme durumlarına göre" serbest bırakılmalarını ("özgürlüklerini elde etmelidirler") buyurmuştur.

Fakat diğer taraftan statü bilincinin ne kadar güçlü olduğunu, vasiyetinde, ölümünden sonra sevgilisi Herpillis'in yeniden evlenmesi üzerine bile düşünmüş olmasında görüyoruz. Zira Aristoteles'e göre, Herpillis, "arzu ederse", bir başkasıyla evlenebilmelidir. Fakat seçeceği erkeğin Aristoteles'e layık birisinin olmasına dikkat edilmelidir.

- II -

Aristoteles, felsefi duruşunu ve felsefi bakışını, Platon başta olmak üzere genellikle kendinden önceki filozoflarla tartışarak ortaya koyar. Burada "genellikle" diyorum, çünkü Aristoteles'in eserlerinde sürekli işaret ettiği gibi, örneğin biyolojide ve mantıkta olduğu gibi, birçok felsefi ve bilimsel disiplini, örneğin Sofistlerin Çürütmeleri'nde formal mantığa (συλλογισμός/sillogismos/sillogizme ya da tasıma) ilişkin belirtmiş olduğu gibi, kendi deyimiyle tamamıyla "sıfırdan" kurmak zorunda kalmıştır, çünkü bu konuda daha öncekilerden kalan "kesinlikle bir şey yoktu". Aristoteles araştırmacıları ve tarihçileri, Aristoteles'in bu iddiasını bugün abartma olarak görür.

Zira W. D. Ross'un *Analitikler*'in 1957 baskısına yazdığı "Giriş"te işaret ettiği gibi, Aristoteles'ten önce de mantık ve mantıklı düşünmenin sorunları ve paradoksları üzerine düşünülmüştür. Fakat Aristoteles'ten öncekilerin hiçbiri, Aristoteles gibi, bağımsız bir denemede (*Birinci Analitikler*) bunları sistematik olarak ortaya koymayı ve çözmeyi denememiştir. İşte bu bakımdan Aristoteles gerçekten "sıfırdan" başlamıştır denebilir.¹ Sıfırdan başlamadığı birçok durumda da, örneğin mekan ve zaman kuramı üzerine olan tartışmada olduğu gibi, insanlığın bugüne kadar çözmeye çalıştığı uzun ve büyük tartışmaları başlatmıştır.

Başka birçok konuda Aristoteles kendinden önceki filozofların yapmış olduğu çalışmalara dayanabiliyordu. Bu durumlarda, ele alıp incelediği hangi konu ise; ya örneğin *Fizik*'te olduğu gibi, neredeyse ta baştan itibaren önce kendinden önceki düşünürlerin görüşlerini ele aldığı konu bağlamında özetleyip, tartışarak kendi düşüncelerini sergiler; ya da örneğin *Metafizik*'te (örneğin 3. Bölüm'de) olduğu gibi önce kendi düşüncesini ortaya koyar ve sonra bunu kendinden önceki filozofların konuya dair düşünceleri ile ilişkilendirerek tartışır. Bazen ortaya koyduğu bir duruşu, gözlemi, düşünceyi ya da ilkeyi desteklemek için de tarihten isimlere gönderme yapar veya onları aktarır.

Farklı kaynaklarda Aristoteles'in kendinden öncekilere sürekli gönderme yaptığına ve felsefesini kendinden öncekilerle tartışarak geliştirdiğine işaret edilir. Ne var ki bunun ne anlama geldiği çok irdelenmez. Fakat kanımca en başta tam da bunun, yani Aristoteles'in düşüncelerini ortaya koyarken incelediği konu bağlamında düşünce, bilim ve felsefe tarihine neden başvurduğu sorusunu irdelemek gerekir. Burada sergilenen yöntemsel yaklaşımdan felsefe yapmanın yöntemine dair de birçok şey öğrenilebilir. Aristoteles, ele aldığı konuları incelerken ve araştırırken düşünce, felsefe ve bilimler tarihine başvururken stratejik olarak birbirini tamamlayan birçok farklı amaç güder. Bunları belki de iki başlık altında toplamak mümkün olabilir.

Birincisi; onun bu yöntemi seçmesinin nedeni, kendi başına bağımsız bir duruş ortaya koyamıyor olmasından kaynaklanmaz. Bu yöntemi seçmiş olmasının nedeni, en başta, onun daha çok felsefeye ve bilimlere tarihsel bir bakışa sahip olmasından kaynaklanır. Bu nedenle Aristoteles aynı zamanda büyük bir felsefe tarihçisidir de. Bugün de geçerli olan bir ilkeye göre, insan, felsefi bir duruş ortaya koymak istediği her hangi bir konuda kendinden öncekilerin neler düşündüğünü, neler ürettiğini, neler ortaya koyduğunu bilmesi gerekir. Felsefe ve bilimler tarihini aynı zamanda bir ilerleme tarihi olarak kavramak gerekir. Ancak bunun sayesinde ki insan geçmişte düşüncede yapılan yanlışlara düşme, eksikleri sürdürme tehlikesine karşı kendini koruyabilir. Aristoteles, deyim yerindeyse kendinden öncekilere bu negatif yaklaşımı, örneğin *Fizik*'de uygular. Aristoteles'in bu bağlamda başvurduğu yöntemsel ilkeyi, eski çağda yaygın olarak başvurulan *Reductio ad absurdum* (Latince: "saçma olana indirgeme") yöntemi olarak tanımlayabiliriz.

İkincisi; gerek toplumlar tarihinde olsun gerek düşünce, felsefe ve bilimler tarihinde olsun daha öncekilere sadece tarihsel-eleştirel olarak yaklaşılmaz, aynı zamanda sistematik olarak, örneğin bizim bugün çoğu kez Aristoteles'i okumaya çalıştığımız gibi, çağdaş sistematik-eleştirel olarak da

---

¹ Fakat sonraki kuşak filozoflar, özellikle Skolastikçi filozoflar, Aristoteles'in mantık üzerine çalışmalarını bununla sınırlı görme eğiliminde olmuş olsalar da, Aristoteles'in gerçek argümanları yanlış argümanlardan ayırmaya ayırmış olduğu mantık üzerine çalışmaları, sillogismos kuramı ile sınırlı değildir ve mantık üzerine çalışmalarını toplayan *Organon*'a Retorik de dâhil edilebilir. Hegel'in Mantık Bilimi'nde gösterdiği Aristoteles'in mantık kuramı, kapsayıcı bir diyalektik kuramı çerçevesine de yorumlanabilir.

yaklaşabilir. Bu durumda eskilerin düşünceleri sistematik olarak yeni yaklaşımlar, duruşlar, bakışlar ve sistemler çerçevesinde farklı biçimde kelimenin olumlu anlamında işlevli kırılabilir. Aristoteles'in kendinden öncekilerin öğretilerine yaklaşırken sıkça bu yöntemsel ilkeye de başvurduğunu görüyoruz. Aristoteles, bunu yaparken iki şeyi aynı anda yapıyor:

Bir; deyim yerindeyse felsefi gelenek ancak bu şekilde oluşabilir –ki bu aynı zamanda felsefe ile teoloji arasındaki önemli bir farka işaret eder. Teolojide gelenek neredeyse sadece olumlama üzerinden oluşturulur. Yeni kuşaklar eski kuşaklara neredeyse bütün özgünlüklerini yok edencesine yapıstırılır. Teolojiden farklı olarak felsefede gelenek, eleştiri ve olumlama, süreklilik ve kopuş ilkesi üzerinden kurulur. Teolojide eskilerin yaptığı belirlemeler ve betimlemeler genellikle tekrarlanır; felsefede eskilerin sorduğu soru birçok açıdan yeniden sorulur; geliştirdikleri çözüm önerileri yeni baştan sorgulanır. Aristoteles, Fizik'te kendinden öncekilerin geride bıraktığı esere bakarken özellikle neye baktığını bir pasajda bir cümlede ifade ediyor: Eskilerde “iyi sorulmuş sorular” var mıdır? Zira doğru soruyu iyi sormak, çözümün yarısı demektir. Diğer taraftan sorulmuş iyi sorular var ise, bu durumda bunların yanıtına ilişkin geliştirilmiş “iyi çözüm yolları” var mıdır (*Fizik* Δ(IV) §2)?

Eskiçağ Yunan filozoflarının hemen hepsi, Aristoteles'in bu yaptığını yaptığı için bir okul oluşturabilmişlerdir. Bunun içindir ki antik Yunan'da bir felsefe okulundan bahsedebiliyoruz. Antik Çin'de bir felsefe okulundan ve felsefi bir gelenekten bahsedebilmemizin nedeni de budur.²

İki; Aristoteles'in bunu yaparken gerçekleştirmeye çalıştığı ikinci amacı, birincisiyle yakından ilgilidir. Aristoteles, kendisinden önce biriken her şeyi bir araya toplayıp sistemleştirmek ve sentezlemek istiyor. Birikmiş olan bilgi bunu hem mümkün hem de zorunlu kılıyor. Onun, ele aldığı her konunun ta baştan itibaren tarihle bu kadar yakından ilgilenmesinin aynı zamanda bundandır. Bu nedenle Aristoteles'e, antik Yunan felsefesinin ansiklopedik kafasıdır, denir.

Bu söylediklerimizin Aristoteles'ten yöntemsel olarak felsefe öğrenme açısından ne anlama geldiği soruya tekrar dönelim. Yukarıda Aristoteles'in kendinden öncekilere yaklaşırken sergilemiş olduğu ve iki başlık altında toplamaya çalıştığım yöntemsel ilkeye, düşüncenin, düşünce ve felsefe tarihi ile dolayımlanması denebilir. Eğer felsefenin nasıl yapılması gerektiği konusunda Aristoteles'ten öğrenilecek bir şey varsa –ki çok şey vardır-, bu en başta düşüncenin tarihiyle dolayımli olarak ortaya nasıl konması gerektiğidir. Aristoteles, bu yöntemsel ilkeyi sistematik olarak uygulayan ilk büyük filozoflardandır.

- III -

Michel de Montaigne'in Aristoteles hakkında yaptığı bir belirleme var. Ünlü *Denemeler*'in değişik baskılarında farklı biçimde aktarılan belirlemede Aristoteles için “Aristote, qui s'interroge sur tout” (“her şeyi araştıran/sorgulayan”) ya da “Aristote, qui remue toutes choses” denmektedir (I/iii). Son alıntıda kullanılan oldukça farklı anlamları ve zengin içeriği olan *remuer* fiili İngilizceye bazen “her şeyi karıştıran ve tartışan” bazen ise daha fantezi dolu bir

² Zaman zaman felsefenin Türkiye'de neden “yerli” olamadığı konusunda yakınıldığına rastlanır. Kanımca sorunun felsefecilerden kaynaklanan bir yanı, yukarıda Aristoteles bağlamında sergilediğim, tarihiyle ilişkilendirme işinin ülkemizde yeterince yapılamaması ile ilgilidir. Hemen her ülkenin felsefi gelenekleri ve sorunları üzerine düşünülür, ama kendi geleneğimizin varlığı ya da yokluğu, varsa sorunlarının neler olduğu konusunda hemen hiç fikir yürütülmez. Türkiye'de filozoflar arasında felsefi tartışmaların çok nadir olması da birçok bakımdan bu durumla ilgilidir.

mecaz ile “her tür suda bir cevheri vardır ve her şeyle karışır” olarak çevrilir. Bu kavramı Türkçeye, kelimenin olumlu anlamında, “Aristoteles’in her çorbada tuzu vardır” diye çevirebiliriz. Montaigne’in Aristoteles’e ilişkin yapmış olduğu belirlemenin üzerinde biraz duralım; çünkü bu bize Aristoteles’in hem kişiliğinin hem de geride bırakmış olduğu eserin niteliğini farklı bir açıdan tanımlama olanağı sunacaktır.

Gerek bağlaçtan önceki, gerekse bağlaçtan sonraki bölümde olsun, cümlenin her iki bölümünde de Aristoteles’in her bakımdan evrenselliğine işaret ediliyor. Felsefeye, hemen her bilim dalına ve teolojiye kurucu ilkesel katkılarda bulunmuştur. Felsefede ve bilimlerde bugün artık sorgusuz akademik disiplin olarak kabul edilen birçok disiplin ya Aristoteles tarafından kurulmuş ya da kurucu büyük katkılar yapmıştır. Bunun için, yukarıda *Fizik*’ten aktardığım bir alıntıya dönecek olursak, Aristoteles’in deyimiyle ya “iyi sorulmuş sorular sormak” gerekir. Eğer her anlamlı bilgi ve bilim pratiğine ilişkin arayışın başlangıcı için gerekli olan iyi sorulması gereken iyi sorular önceden sorulmuş ise, bu durumda sorulan sorulara yanıtlara ilişkin ve anlamlı bilimsel pratik için çözülmesi gereken sorunlara dair “iyi çözüm yolları” geliştirip göstermek gerekir. Aristoteles her iki bakımdan da tam anlamıyla evrensel bir zihinden beklenen katkılar sunmuştur felsefeye ve bilimlere.

Aristoteles’in “her tür suda bir cevheri vardır” demek, ne demektir? ‘Her tür suyun (felsefenin ve bilimlerin bütün dallarının oluşumuna) temel (‘ana maddesel’) katkıda bulunmuştur’ demektir. Bu kadar geniş bir alanda etkin olup kalıcı eserler verebilmenin önkoşulu, her şeyden önce evrensel bir ilgi ve yeteneğe sahip olmaktır. Aristoteles’te hem evrensel bir zihin, hem evrensel bir ilgi, hem de yetenek vardır. Yukarıda Diogenes Laertius’un alıntılıadığım eserinde Aristoteles’in 4 yüze yakın kitap yazdığı belirtilmektedir. Bunların bize ancak üçte birinden biraz fazlası ulaşmıştır –ki bunlar Aristoteles tarafından derste kullanmak üzere hazırlanmış notlardan oluşmaktadır, yani yayınlanmak üzere hazırlanmış eserler değildir. Bu nedenle okunması ve anlaşılması zorlaşmaktadır. Burada söz konusu ana maddesel katkı, onun geride bırakmış olduğu eseri, “her şeyle karışır” yani evrensel ve her alanda ‘maya çalınır’ kılmaktadır.

Geride bırakmış olduğu eser bunun en iyi kanıtıdır. Aristoteles’in felsefesi, neredeyse ta başından itibaren uluslararası olmuştur. Birbirine karşı yüzyıllarca savaşmış ulusların ve kültürlerin ortak filozofu olmuştur, yani aynı zamanda uluslar ve kültürler üstü bir filozoftur Aristoteles. Arap düşünce tarihinin “altın çağı”nda “birinci usta”dır Aristoteles. Avrupa Ortaçağı’nda “tek filozof” olma unvanına layık görülmüştür. Bütün Yeniçağ ve Modernlik aynı zamanda Aristoteles’i alımlama ve tartışma tarihidir de. Öyle ki, Jonathan Barnes, “Aristoteles’in, ölümünden sonraki entelektüel tarihini anlatmak, Avrupa düşünce tarihini anlatmak anlamına gelir” demiştir. Aslında Yeniçağ ile birlikte Aristoteles’i okumak ve anlatmak, insanlığın düşünce tarihini okumak ve anlatmak olmuştur; çünkü Aristoteles artık bütün dünyada, Dante’nin *İlahi Komedya*’da Aristoteles’e atfen kullandığı bir tabir ile belirtecek olursak, “bilenlerin ustası” olmuştur.

Kaynaklar:

- Ackrill, J.L., *Aristotle The Philosopher*, Oxford University Press, 1981.
- Barnes, J., *Aristoteles*, çev. Bahar Öcal Düzgören, Altın Kitaplar, İstanbul, 2002.
- Ross, D., *Aristoteles*, çev. Ahmet Arslan vd., Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2011.